

Vajalikke muudatusi õigekeelsuse reeglistikus

Kullo Vende

filoloogiakandidaat (foneetika), tõlkija

Artikli aluseks on XV muutuva keele päeval (15.11.2019) peetud ettekanne „Mida veel tuleks keeles muuta, eriti õigekirjas“. Juhni siin tähelepanu kümnele ekslikule, ebajärjekindlale, puudulikule või puudevale õigekirjareeglile, kus on minu hinnangul tingimata vaja muutusi või täiendusi.

1. Reegel „konsonantühendis (häälikuühendis) kirjutatakse iga häälik (konsonant) ühekordselt“ on mõtlematult laiendatud ka kahe morfeemi (tüve ja liite) piiril tekkivale kaashäälikujärjendile, justkui tekiks siin häälikuühend. Selle tagajärjel on tekitatud säärased monstrumid ehk sõnavärdjad, nagu neid on siiani normipärastena esitatud, nt ka Maire Raadiku „Õigekirjaspikris“: *kausjas, fänkond, linlane, tallinlane, kaslane, mäslev, lõplik, homme, metalne*. Hea, et kunagisel normeerijal jätkus tarkust mitte laiendada seda normingut liitsõnadele ja liite *-ki* puhuks. Muidu peaksime sama reegli järgi kirjutama ka *kausjärv, linriik, kristalvaas, lõpki, kamgi, vurgi* jms. On aeg lõpetada sõnade kõndistamine tuletusliidete ees, s.o kahe morfeemi piiril tekkiva konsonantjärjendi võrdustamine morfeemisese konsonantühendiga.

HEAD LUGEJAD!

Kutsume teid üles artiklis esitatud õigekirjaettepanekute üle diskuteerima!

Siinsed ettepanekud puudutavad väga erinevaid valdkondi alates kirjaviisi-kokkulepetest kuni süntaksini. Oodatud on argumenteeritud arvamused nii mõne üksiku ettepaneku kui ka kogu komplekti kohta.

Oma Keel on saatnud Kullo Vende ettepanekud tutvumiseks ka Emakeele Seltsi keeleteoimkonnale. Loodame, et järgmises numbris saame avaldada keeleteoimkonna ekspertide mõtteid artiklis tõstatatud teemade kohta, samuti teeme kokkuvõtte lugejate saadetud arvamustest. Ootame kaasa rääkima kõiki: tavalugejaid, kooliõpilasi, õpetajaid, üliõpilasi ja keeleteadlasi.

Saatke meile ka tähelepanekuid tegeliku kasutuse kohta: kas ja millistes olukordades olete enda ja kaaskõnelejate keelekasutuses tähele pannud midagi sellist, mis artikli autori ettepanekuid toetaks või, vastupidi, ümber lükkaks.

Lugejate mõtteid ootame emakeele seltsi e-posti aadressile es@eki.ee või Oma Keele Facebooki lehele.

Niisiis on loomulik kirjutada *kaussjas*, *linnlane*, ka *tallinnlane*¹, *bonn*(?) *lane*, *kasslane*, *passlik*², *mässlev*, *lõpplik*, *kristallne*, põmmdi, klirrdi. Analoogia põhjal sõnaga *kümne* (kus *-ne* ei ole tuletusliide), võiks erandi teha *mn*-järjendile sõnades *kümnik* ja *homme*. *Lippkond* on kindlasti selgem ja ilusam kui praegune *lipkond*. Vrd ka *Marss*, aga **börs**, sest viimases on pikk *r*, mitte *s*. Miks peavad siis *marslane* ja *pärslane* (< *Pärsia*) kirjas ühtemoodi välja nägema?

2. Peatugem omaette veel liidetal **-gi/-ki**. Reegli järgi kirjutatakse helilise hääliku järel **-gi**, helitu järel **-ki**. Aga *kohv* lõpeb helitult [f], samuti on helitu lõpuga ühe silbina hääldatavad *mahl*, *vihm*, *spasm*, *köhn*, *käsn*, *köhr*, järelikult tuleks kirjutada *kohvki*, *mahlki*, *vihmki*, *köhnki*, *käsnki*, *köhrki* jne. Kehtiva reegli järgi *kohvgi* ja *vihmgi* kirjutades peaksid **v** ja **m** häälduma heliliselt, see aga oleks võimalik üksnes siis, kui neid tähti hääldataks eraldi silbina [koh-v-gi, vih-m-gi, käs-n-gi]! Senist reeglit tuleks täiendada lausega „Kui tähed *l*, *m*, *n*, *r*, *v* häälduvad sõna lõpus (*s* ja *h* järel) helitult, liitub ka nendele **-ki**.“ Muudel juhtudel lisatakse loomulikult **-gi**: *kellgi*, *kammgi*, *konngi*, *vurrgi*, *laevgi*.

3. Tuleb lubada **eristada pöördsonast tuletatud matus-lõpulist nimisõna sama lõpuga omadussõna sees(t)ütlevast käändest**: *säärases lubamatus käitumises* vs. *säärase käitumise lubamattus*, sarnaselt *-likus/-likkus*-sõnadega. Senine reegel „*tu*-sõnadest moodustunud liitsufiks *-matus* on alati II vältes“ võiks erandina kehtima jääda vaid teisevältelise tüveosaga kolmesilbilistes sõnades, nt *saamatus*³, pikemates sõnades aga langeb liitele tihti tugev kaasrõhk, mis võimaldabki liite III välde. Sellisest kaalutlusest on lähtunud Saagpaku sõnaraamatus, mille esmatrükis esitatakse

¹ Vene keeles me nõuame sõnas таллинский kahte *n*-i, aga oma keeles nõuame kõndistamist!

² Ühe suure kirjastuse toimetaja, ise saksa filoloog, oli üllatunud, kui ütlesin, et *passlik* tuleb sõnast *passima* ja tuleks kirjutada kahe *s*-iga: tema oli eluaeg hääldanudki sõna teises vältes, lühikese *s*-iga (nagu sõna *paslik* peakatte tähenduses). Senine väärdnorming on kirjapildi sarnasuse tõttu tinginud vähemalt ühe sõna vastupidist väärhääldust: olen kohanud paari inimest, kes on hääldanud sõna *suslik* 3. vältes, nagu oleks see tuletis *sussist*.

³ Vrd praegusi vorme (*teadmiste*) *poolikus* vs. *lünklikkus*, sarnaselt siis ka (*mehe*) *saamatus* vs. *kõlbmattus*.

pikemad/raskemad nimisõnad kujul *lubamat(t)us*, *kõlbmat(t)us*, teises, Koolibri kordustrükis aga juba kahe eraldi variandina: *lubamattus/lubamatus*.

4. Tuleb loobuda komast *kui-võrdluslause* ees. Sidesõnal *kui* on liitlausetes praegu kolmekordne koormus: ta ühendab aja-, tingimus- ja võrdluslauseid. Vahel polegi selge, mis kõrvallausega on tegemist. Näiteks lauset „... selle doktoritöö teemaks olid küsilauseid, millega tehakse vestluses midagi muud, kui küsitakse puuduvat infot“⁴ on võimalik tõlgendada mitmeti: kas *siis, kui* või *juhul/tingimusel, kui* või *muud kui*. Jätame koma ära ja kohe on selge, et mõeldud on viimast, s.o *tehakse muud kui küsitakse*. Täna on soojem, kui oli eile. Milleks siin ühe *oli* pärast koma? Olgu lause komaga või ilma, mõte on täpselt sama mis lausel *Täna on soojem kui eile*. Või järgmine näide (P. Uusman, Sirp ja Vasar 1980): „On öeldud, et probleeme tekib rohkem, kui neid lahendatakse.“ Komaga lause on selgelt aja- või tingimuslause: saad rohkem probleeme siis, kui neid lahendad. Mõeldud oli aga võrdlust: tekib rohkem kui neid lahendada jõuad. Niisiis reegel „võrdleva kui ette koma ei panda“ peab kehtima **nii liht- kui ka liitlause**.

5. Sõnavarasse tuleks lisada sõna *kaa*, et tekiks kolmik *ka, kaa, kah*, nagu on *ja, jaa, jah*. Praegu pole *ka* puhul alati selge, kas ta viitab enda eel (tagapool) või enda järel (eespool) olevale sõnale. Kui tahapoole, hääldub ta pikalt ja rõhuliselt nagu *jaa* ja tuleks ka kirjutada *kaa*. Hääldagem kahtemoodi järgmist kirjutatud lauset: „Annan riided *ka seljast* ära, kui kellelgi teisel on neid rohkem vaja.“ „Annan riided *kaa seljast* ära“, st pääle muude asjade annan ära *ka* riided. „Annan riided *ka seljast* ära“, st pääle muude riiete annan ära *ka* need, mis seljas. „Ma *lähen kaa* temaga“, st tema läheb (võibolla veel keegi) ja mina *kaa*. „Ma *lähen ka* temaga“, st kui sina või keegi teine ei saa või ei taha minna. *Kaa* ja *kah* erinevad mõtte- või stiilinüansi poolest samamoodi kui *jaa* ja *jah*. Sünonüüm *samuti* sobib ainult *kaa* asemele; *ka* asemel saab vahel öelda *isegi*, vahel *ühtlasi*.⁵

⁴ Keel ja Kirjandus 3, 2019, lk 238.

⁵ *Vikerkaar* ja *Akadeemia* on mu Joyce'i-tõlgetes *kaa* kasutamisele leppinud.

6. Vene nimesid translitereerides tasub märkida palatalisatsiooni: nimed nagu Конь, Белоконь, Лось, Белькин kirjutada Kon', Belokon', Los(s)', Bel'kin (on olemas ka nimi Белкин – Belkin). Vahel poleks liiast ka eesti sõnades palatalisatsiooni märkida: „*Mu kot't* [koti] *läks katki* vs *Mu kott* [kota] *läks katki*.

7. Vajaduse korral tuleks kasutada kolmanda välte graavist (´) ka tekstides, mitte ainult sõnastikes. Vrd *Me ei pea k,ooli pärast* (II välde) *lõunat ära jätma*. ~ *Me ei pea k'ooli* (III v.) *pärast lõunat ära jätma*. *Ta läheb p,aari nädala pärast*. ~ *Ta läheb p`aari nädala pärast*.

8. c-ga lõppevate võõrnimede käänamisel on mõistlik panna c ja käändelõpu i vahele ülakoma: *Chirac'i, Kerouac'i*, sest näiteks kirjaipilti *Chiraci* võib ajalugu vähem tunde lugeja häälendada itaaliapäraselt [ki'ratši] või prantsuspäraselt [širas'sii], mitte [ši'raki], nagu tarvis.

9. Vastumeelt on näha, et ÕS ikka veel lubab sõna eestlane mitmuse osastavas käänata ka eestlaseid, pakkudes seda koguni tüüpsõnaks; juba olengi raadioeetris säärast vormikasutust kuulnud ja trükis näinud. Kõike-lubatavusest *ne-* ja *s-*sõnade käänamisel on ÕS 2018 jätnud puutumata veel ainult *harjutus-* ja *oluline-*tüübi. Kas varsti seaduspärasatakse ka *harjutuseid, korralduseid, venelaseid, kogunemiseid?*

10. Igati tuleb võidelda üha paisuva tendentsi vastu teha määrsõnu pikemaks, nt *varasemalt, igapäevaselt*. Raadios ja teles ei kuule peaaegu üldse enam eestikeelseid sõnu *kohe, varem, iga päev/nädal, otse, alati*. („*Läksin otseselt koju*.“ „*Ta teeb alatiselt nii*.“) Juba on sõna *varem* unustanud saatejuhid, diktorid, ministrid jt intervjuueeritavad ja külalised, kõik on neil olnud *varasemalt*. Kui nii edasi läheb, räägitakse peagi *praegu* asemel *praeguselt, kaua* asemel *kauaselt, täna* asemel *tänaselt*... Kõik keeletundlikud inimesed peaksid iga võimalust kasutama, et seda taudi pidurdada.

Lõpetuseks soovin, et

1) need, kes on minu ettepanekutega või kasvõi mõnegagi neist nõus, hakkaksid neid oma kirjutistes kohe rakendama; 2) toimetajad ei hakkaks neid muudetud kirjapilte tagasi parandama; 3) need muudatused leiaksid tee ka ES-i keeleteoimkonna ja EKI keelenõu otsustesse ning järgmisse ÕS-i. (Sõnana hääldatava lühendi käänat soovitan kirjutada kujul *ÕSi*, mitte *ÕSi*.)

Dixi et animam salvavi.

OK